

אוניברסיטת בר-אילן

**מחקר מטה-אנליטי לבחינת היעילות של
תכניות התערבות מסוג קוגניטיבי
וקוגניטיבי-התנהגותי לקידום יכולת
חברתית אינטגרלית בקרב ילדים עם
אוטיזם בתפקוד גבוה**

קארין מסיקה

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות

לשם קבלת תואר מוסמך

בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה מאופיינים בקושי חברתי רב ממדי, הכולל קשיים בתהליכי קוגניציה חברתית וקשיים בהתנהגויות ובאינטראקציות חברתיות (Bauminger-Zviely, 2013b). מהבחינה הקוגניטיבית, ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה מציגים הבנה לקויה של חוקים, נורמות ומבנים חברתיים (Loveland, Pearson, Tunali-Kotoski, Ortegon, & Gibbs, 2001); מתקשים ליחס מצבים מנטאליים לאחר ולחזות את התנהגותו בהתאם – "תיאורית המיינד" (Yirmiya, Erel, Shaked, Solomonica-Levi, 1998); מאופיינים בחסכים ובשיבושים בתפקודים הניהוליים (Channon, Charman, Heap, Crawford, & Rios, 2001); וחווים קשיים בהבנה הרגשית (Golan, Baron-Cohen, & Golan, 2008). מהבחינה ההתנהגותית, יחידים אלו חווים קושי משמעותי במיומנויות שיחה ומשחק (Humphrey & Symes, 2011; Paul & Landa, 2008); מציגים לקויות מובחנות בהתנהגויות חברתיות כגון יוזמה חברתית מועטה ושיעורים גבוהים של התנהגות פאסיבית (Bauminger, Shulman, & Agam, 2003); מאופיינים במעורבות חברתית נמוכה באינטראקציות חברתיות יומיומיות עם בני גיל (Kasari, Locke, Gulsrud, & Rotheram-; Fuller, 2011); ונמצאים במקום פריפריאלי במארג החברתי הכיתתי (Kasari et al., 2011; Rotheram-Fuller, Kasari, Chamberlain, & Locke, 2010).

הקשיים החברתיים של יחידים אלו מתחילים בילדות המוקדמת ונעשים בולטים יותר עם הזמן, ככל שהאינטראקציות עם בני קבוצת השווים נעשות מורכבות יותר (Chamberlain, Kasari, & Rotheram-Fuller, 2007). קשיים אלה עלולים לשים אותם קורבן ללעג, בריונות ודחייה בקרב קבוצת השווים, ולגרום להם לתחושות בדידות וניכור, כמו גם להערכה עצמית נמוכה, דיכאון וחרדה (Bauminger & Kasari, 2000; Cappadocia, Weiss, & Pepler, 2012; Chamberlain et al., 2007; Howlin, 2000; Krasny, Williams, Provencal, & Ozonoff, 2003).

הקשיים החברתיים של יחידים אלה מצריכים תכניות התערבות אשר יסייעו להם בפיתוח יכולת חברתית שתביא לתפקוד חברתי מסתגל יותר ולהשתלבות קלה יותר בחברה. בעוד שבעבר תכניות התערבות חברתיות ליחידים עם אוטיזם בתפקוד גבוה היו מאופיינות בהתמקדות התנהגותית בלבד, עם הזמן הספרות המחקרית החלה להתמקד בתכניות התערבות הוליסטיות

יותר, אשר כוללות עבודה על מיומנויות חברתיות קוגניטיביות ורגשיות לצד המיומנויות ההתנהגותיות, ובכך מותאמות להיבטים השונים של הלכות החברתית המאפיינת אוכלוסייה זו (Bierman & Welsh, 2000; Spence, 2003).

מטרת המחקר הנוכחי הייתה יצירת סינתזה של מחקרים אשר פורסמו בין השנים 1995-2012, בתחום של תכניות התערבות קוגניטיביות וקוגניטיביות-התנהגותיות לשיפור התפקוד החברתי של ילדים ונוער עם אוטיזם בתפקוד גבוה. לשם כך נבחרה פרוצדורת מטה-האנליזה ככלי שיטתי לסיכום סטטיסטי של ממצאי המחקרים, באופן אשר יאפשר גיבוש תמונה כללית והסקת מסקנות בדבר יעילותן של תכניות אלה.

באמצעות המחקר המטה-אנליטי ביקשנו לענות על ארבע שאלות מרכזיות:

1. האם התערבויות קוגניטיביות וקוגניטיביות-התנהגותיות הינן יעילות לשיפור הכישורים החברתיים של ילדים ומתבגרים עם אוטיזם, והאם הן יעילות גם כאשר משווים אותן לקבוצות ביקורת אשר לא קיבלו התערבויות? השערתנו הייתה כי התערבויות מסוגים אלה ימצאו יעילות בשיפור התפקוד החברתי של יחידים עם אוטיזם הן כאשר יושוו הישגי המשתתפים טרם תכניות ההתערבות להישגיהם בסיומן, והן כאשר ישוו הישגיהם להישגיהם של חברי קבוצות ביקורת אשר לא עברו התערבות.
2. האם ימצא הבדל ביעילותן של התערבויות קוגניטיביות אל מול התערבויות קוגניטיביות-התנהגותיות? השערתנו הייתה כי תכניות התערבות מסוג קוגניטיבי-התנהגותי ימצאו יעילות יותר בשיפור הכישורים החברתיים של יחידים עם אוטיזם מאשר תכניות התערבות קוגניטיביות בלבד.
3. האם תמצא הטרוגניות משמעותית בגדלי האפקט של המחקרים השונים והאם ימצאו משתנים ממתנים אשר יכולים להסביר את ההטרוגניות? השערתנו הייתה כי תמצא הטרוגניות משמעותית בגדלי האפקט של המחקרים. לגבי המשתנים הממתנים שוער כי:
א. יחול שיפור רב יותר במדדים הקוגניטיביים מאשר במדדים ההתנהגותיים, ב. התערבויות אשר מתרחשות בסביבה הטבעית של הילד יובילו להישגים גבוהים יותר מאלו המתרחשות בקליניקה. ג. התערבויות אשר מערבות סוכנים חברתיים מחייו של הילד יובילו להישגים גבוהים יותר מאלו שאינן מערבות סוכנים חברתיים טבעיים.

4. האם השפעת ההתערבויות תישמר לאורך זמן? שאלה זו נותרה פתוחה עקב המיעוט היחסי

של מחקרים אשר העריכו את יעילותן של תכניות התערבות לאורך זמן.

לשם מענה על שאלות המחקר בוצע הליך חיפוש שיטתי אשר באמצעו אותרו 26 מאמרים. הכללת המחקרים במטה-האנליזה נעשתה על פי כללים וקריטריונים קפדניים ומבוססים תיאורטית. המחקרים קודדו על פי מאפיינים מרכזיים המבוססים על הספרות המחקרית בתחום, ונותחו סטטיסטית לצורך חישוב גדלי האפקט.

ממצאי המחקר הנוכחי עלה כי בהתאם להשערת המחקר, השתתפות בתוכניות התערבות חברתיות קוגניטיביות או קוגניטיביות-התנהגותיות מביאה לשיפור ניכר בכישורים החברתיים של ילדים ונוער עם אוטיזם בתפקוד גבוה. תכניות ההתערבות נמצאו יעילות גם כאשר הושוו אל קבוצות ביקורת אשר לא קיבלו התערבות. עוד נמצא כי בעת השוואה לקבוצות ביקורת אשר לא קיבלו התערבות, תכניות התערבות קוגניטיביות-התנהגותיות הביאו לשיפור גדול יותר מאשר תכניות התערבות קוגניטיביות בלבד. ממצא זה תאם גם הוא את השערת המחקר. בנוסף, נמצא כי ישנה הטרוגניות משמעותית מתונה-גבוהה בגדלי האפקט, ושני משתנים ממתנים נמצאו כמשפיעים על גודל האפקט – סוג מדד התוצאה (קוגניטיבי/התנהגותי) ושימוש בטכניקה של מודלינג. לגבי סוג מדד התוצאה נמצא כי בהתאם להשערת המחקר, השיפור במדדי הקוגניציה החברתית היה גבוה בצורה משמעותית מהשיפור במדדי ההתנהגות החברתית. ממצא זה חזר על עצמו גם כשהושוו קבוצות ההתערבות לקבוצות ביקורת אשר לא קיבלו התערבות. לגבי מודלינג, נמצא באופן מפתיע כי מחקרים אשר כללו מודלינג הביאו לתוצאות פחות טובות מאלו אשר לא כללו טכניקה זו. לבסוף, נמצא כי תוצאות תכניות ההתערבות נשמרו לאורך זמן, וכי המשתתפים לא חוו התקדמות או התדרדרות במהלך פרק הזמן שבין תום הטיפול לתום תקופת המעקב.

מחקר זה סייע להבנת התמונה הכללית העולה מהספרות המקצועית בתחום של תכניות התערבות חברתיות לילדים ונוער עם אוטיזם בתפקוד גבוה, ובכך תרם להעשרת הידע הקיים בספרות. על מורים ואנשי מקצוע העוסקים בתחום להתייחס לממצאי מחקר זה בעת תכנון ויישום התערבויות חברתיות בקרב אוכלוסייה זו, זאת על מנת לסייע לילדים אלה למצות את הפוטנציאל הגלום בהם לצורך השתלבות חברתית אופטימלית.